

ÉRZELMES ISMERTETÉS

HERCEG JÁNOS

Sokaknak páratlan kultúrtörténeti dokumentum lesz B. Szabó György két posztumusz kötete. Nekem kísértetek vidám kavalkádja, mint Bosch valamelyik groteszkül félelmetes kompozícióján. A posztumusz életmű, amelyet Bosnyák István érzékeny filológiai apparátussal és tanítványi szeretettel rendezett és tett áttekinthetővé, egy izgalmas vajúdással és szülési fájdalommal teli korszakát idézi vissza a jugoszláviai magyarság bontakozó szellemi mozgalmának. Az a két évtized, amelynek B. Szabó harcos hőse és menthetetlen áldozata volt ezen a tájon, szélesebb geográfiai átlón Belgrád és Budapest érintkezési pontjaival, az itt élő népek és kultúrák szellemi vércseréjével, meghatározó jelentőséggel bírt egész jövőnkre nézve. Ellentmondások keresztüzében, nemzedéki konfrontációktól sem mentesen, de mindenkor a hazatalálás örömeivel, amelyben már ott volt a jövő ígérete is. Kapcsolattörténeti jelzéseket sem elhanyagolva ebben a modus vivendiben, amit annyi minden tett indokolttá tér és idő koordinátái között.

A szerep, amelyet B. Sz. Gy. kénytelen volt vállalni, irodalom, képzőművészet, pedagógia és iskolapolitika terén, csöppet sem volt hálás, sőt a direktívák korában olykor egyenesen megalázó. De ő, ha csendes dörmögéssel is, emberi dignitásán esett sérelmeket észre se véve, vállalta ezt a szerepet.

Én még korábban kerültem kapcsolatba vele, pesti diákként jelent meg időnként napokra nálam, képzőművészeti beszámolókat írt a háborús *Kalanyának*, mint aki filozói minőségében pályatévésztségén próbált volna javítani. Megismertettem Konjovicsyal, hogy aztán majd évekig Zombor legyen vándorútjainak egy-egy állomása, sőt a kishitűség és szorongattatás napjaiban Baranya, hegyoldali házammal és Baranyai Júlia vörösmarti tuszkulánumával. „Gyurkának külön szobát építettem, afféle manzárdot, hogy ne zavarjuk jelenlétünkkel a nyugalmát” — tudósító-érzékeny vénkisasszonyi kedvességgel „a tanárno”, ahogy Baranya-szerte nevezték. Ott írt vagy rajzolgatott aztán, amíg csak kötelesség vagy család haza nem szólította. Szép időben ablakából odalátszott a fehérre meszelt pincesorok fölött a zöldbe borult Misina-tető, esténként meg

a csárdás Ilonka cimbalmozását hallgathatta, és bársonyosan mély hangját a régi magyar nótákkal. Hazatérőben néha befordult hozzám, felolvasta, amit ínt, megmutatta, amit rajzolt, és lassú fejbólintásokkal nagyokat hallgatott.

Nem tudom, hogy kiderül-e írásaiból, hogy gyógyíthatatlan kishitűségben szenvedett, amit mélységesen szégyellt és tőle telhetően titkolt. Lassú mozdulatokkal kísért töprengő megfontoltsága is innen eredt. Ezek a tulajdonságok azonban már a háború után rakódtak rá. Mi még úgy ismertük meg diákkorában, mint jókedvű, rajongással teli, könnyed mozgású, szinte virgonc fiút, aki gátlástalanul tudott lelkesedni M. műtermében.

Elég átfutni legalább a bácskai festők pesti kiállításáról szóló ismertetését, ahol magabiztos fölényvel és dicsérő jelzők között mégis elmondja, tapintatosan persze, elmarasztaló kritikáját például szegény Husvéth Lajosról vagy Csávosiról, s mennyi vívódással teli a vajdasági festők első közös kiállításáról írt ismertetője a szocializmus szempontjainak kényszerű elfogadásában, amikor, ha érezhető zavarban is, de egy halk „talán”-nal Jovan Popović határozottan elutasító Konjović-bírálata előtt hajtja meg magát.

Kritikusi szempontjai gyakran együtt alakultak a pillanatnyi lehetőségekkel, sokáig a kapott utasítások, illetve sugallatok szerint. És mivel a vajdasági magyar kultúrélet mindenese volt, felelősséggel inkább megbízóinak tartozott, és a pártfegyelemnek. Elképesztő, hogy e két kötet tanúsága szerint mi mindent kellett vállalnia! Részletkérdéseken is szájbárágóan elidőzni, mint amilyen a magyar könyvkiadás vagy a rádióiskola megalapozási munkája volt, amire megint csak ő volt illetékes az elképzelést elfogadtatni. A nagy politikai átalakulás idején, amikor az IB határozatával csaknem az egész magyar vezető káder kompromittálta magát vagy félreértés áldozata lett, B. Szabó György megbízhatósága szavatolta a magyar kultúrmunka zavartalanságát.

Hogy miért kell mindezt most elmondani a posztumusz életmű megjelenése után? Mert enélkül az elkerülhetetlen ellentmondásokat a mai olvasó aligha értené meg, s félek, hogy felejthetetlen barátunk alakja árnyékban maradna, s még kevésbé lenne érezhető, hogy tehetségével, érdekeny egyéniségével több lehetett volna, mint aki lett.

De hát végül is ő volt a honfoglalója, törvényhozója a jugoszláviai magyar irodalom és művelődés, iskola és színház alternatívájának, az „ahogy leher” szellemét olykor tisztességesen tágtva, mint mi, valamennyien, társai a kibontakozásban tér és idő primitív viszonyai között. Az, ami ma van, színesebben, gazdagabban és igazabban, sok tekintetben mégis neki köszönhető.

Mert sírnivaló, milyen szürke és szegényes ez az ő aprómunkája recenziókban, előszavakban és fülszövegekben! Össze se lehet hasonlítani a mai esszéirodalom gyakorlatának széles diapazonjával, nagyvilágias eleganciájával, amelyet már az ő halála után megjelent nemzedék művel,

úgyhogy észre se lehet venni micsoda sötét és parlagi világ mélységeiből jött fel egynémely írójuk.

De mégis ez volt ővele a kezdet, enélkül hova is lettünk volna!

Nézem, miket írt rólam, jóindulatú túlzásokkal, vállalva a baráti elfogultságot is, mint aki tudja, hogy kevesek között nincs helye a kritikus sebészkesésnek, amely olykor miskároló kézbe kerül, s minden konfrontáció az elnémitás veszélyével jár! S milyen iskolás modorban volt kénytelen Tömörkényről, Móráról írni, mert számolnia kellett olvasóinak igénytelenségével.

Ne higgye senki egy pillanatra sem, hogy lenézem ezt az ő kényszerűségben született, szerény attitűdjét. A tiszteletemet akarom így, a halálom túl kifejezni. Ment amíg élt, erre nem volt semmi szükség, hiszen a barátom volt, s mint ilyen, magányos, akárcsak én. Időnként, ha már nem bírta az értetlen utasításokat, a rajzhoz menekült. Korčuláról meg a szlovén hegyekből írt leveleiben egyetlen szó sincs irodalomról, pedig végigülte velem a ljubljanaí írókongresszust, ahol Krleža leszámolt a szocialista realizmussal, s már itt voltak az „Áprilisi Híd” fiataljai, Majtényi meg kivette szájából a pipát, és mutatóujját intón magasra emelve azt mondta: „Na azért vigyázzunk, fiúk!”

Igen, mert hétpróbás „kisebbségi írók” voltunk, meg a háborút is átveszeltük, s nehéz volt elhinni, ha saját szemünkkel láttuk is — az olvadást.

Közben egyre-másra jelentek meg könyveink, a palicsi Magyar Ünnepi Játékok keretében megrendezett „magyar” festők és szobrászok kiállítását ő nyitotta meg, s jött Đilas felesége, Mitra Mitrović, Szerbia művelődési minisztere, és azt mondta Hangya vásznai előtt megállva: „Nisam znala da je vaša umetnost na takoj zavidnoj visini.” Hármunkat Majtényival és Sinkóval filmen szerepeltettek, s hivatalos kocsi-val vittek mindenfelé, még Zentára is, a „magyar” pártiskola, s az igazgató, Argyelán István elkiáltotta magát: „Škola, mirno!”

Ő közben felfedezte Vajda Lajost, s maga is nekigyürkőzött a fekete-fehér kompozíciókhoz, már egyéni formanyelvet is találva hozzá a „Bogánccsal”, mire mindenki bogánccsot festett. De ha írnia kellett, nem tudott megszabadulni a belé sulykolt szocrealista sémáktól, még Sinkó segítő figyelmeztetésére sem. Közben az „Áprilisi Híd” fiataljai nagykorúak lettek kinőtték a vidéki kereteket s ugyancsak Sinkó hatására Európához próbáltak távlatot venni, mélyen lenézve a „templomtorony-romantikát”. Ő megpróbált alkalmazkodni hozzájuk és az új helyzethez, de későn. Még kijött hozzám Batinára Nagy Józseffel, aki abban az időben első embernek számított a magyar aparatszikok között, s akinek ott a szőlőhegyen az volt az első dolga, hogy puskámért nyúlt, és elkezdett a gerlékre lövöldözni. Úgy szólt oda hozzám, fél szemét lehunyva: „Hát mit szólsz a professzorhoz?”

S két hét múlva Sinkó lett a katedrafőnök, mert figyelmen kívül hagyták a magyar elvtársak ajánlatát. Pedig itteni viszonylatban és pa-

pírforma szerint, meg érdemei után is, másfél évtizedes pedagógiai gyakorlatával, mondjuk, megérdemelte volna ezt a kitüntetést. Sinkó alakja, világfias fellépése s nagyobb távlatokhoz szokott szemlélete meg nem utolsó sorban az IB elleni országszerte ismertté vált magatartása azonban érthetően predestinálőbb volt az övénel. Nem panaszkodott, csak belehalt a dologba. Nem tudok ugyanis szabadulni a gyanútól, hogy nem a tbc és nem is az időnkénti eszméletlenség fokozott alkoholmámor végzett vele, hanem kihasználtságának vigasztalan felismerése, ha százszor tudomásul is kellett vennie Sinkó óriási szellemi fölényét.

Ez az ő tragédiája természetesen nem olvasható az utána maradt életmű egyes cikkeiben és tanulmányaiban, csak miután összegezi az olvasó ennek a két kötetnek embert és szerepet jellemző következtetéseit, s figyelembe veszi az idevágó gazdag magyarázó anyag vonatkozásait, akkor éli át B. Szabó György önfeláldozó munkásságának tragikumát.

Ma már senki se fog tanulni ezekből a könyvekből, de annál inkább megrendülni, mi mindennel küszködött szegény. Mindenekelőtt igyekezett kitaposott, járt utakon járni esszéinek fogalmazásában, szószegényen, bizonytalan elemzőkészséggel, ha ugyan nem elégedett meg az egyszerű állítással, minden megvilágító magyarázat nélkül, s mindenkor megalkuvással készen.

Végtelenül elszomorító például elképzelt párbeszéde az irodalomról és a marxizmusról, ahogy elbújik a kérdező személyébe, mert szíve szerint annak a véleményét vallaná, ehelyett azonban sután és mereven, a marxizmus esztétikájának egyoldalúságával „megmagyarázza a bizonyítványát”. Mintha mindig résen kellett volna lennie, hátha észreveszik, amit magában gondol és érez, amikor pedig már nemcsak Belgrádban és Zágrábban alakult ki bizonyos szólásszabadság irodalom és művészet relációiban, de már az itteni fiatalok is — persze iskolán kívül! — ugyancsak sürgették a kötetlenséget. B. Szabó az alkalmazkodásnak ebben a kiszolgáltatottságában nem volt egyedül. Magamról tudom, pedig én akkor már nem is voltam párttag, csak „társutas”.

És mégis, mintha hőskor lett volna — nem győzőm mondani — küzdelmek és ellentmondások interferenciáiban a jugoszláviai magyar szellemi életnek ez az időszaka. Mert mind több és több volt a főiskolát végzett magyar, és eszközeiben, sőt intézményeiben is gazdagabb az egykori „kisebbségi” életnél.

B. Szabó György nem bírta ezt az iramot. Már az a tény is, hogy mindenütt ott kellett lennie, és sebtében írt, apró újságcikkekben szétforgácsolnia az erejét, milyen jellemző szerepére és egész útjára a tragédiája felé.